

CADDELER YALNIZ OTOMOBİLLERİN DEĞİLDİR: TOPLANMA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KISA TARİHİ

*Tolga Şirin**

Teşekkürler, herkesi sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Toplantının dinleyicileri olarak, Marmara Üniversitesinin öğrencilerinin ve ağırlıklı olarak da kamu yönetimi bölümü öğrencilerinin olduğunu düşünüyorum. Bu toplantı, Siyasal Bilgiler Fakültesindeki ikinci toplantım olacak. Önceki buluşmamızda farklı biçimlerde toplanma özgürlüğü üzerine konuşmuştuk; çeşitli çalışmalar dinletmiştim. Bugün ise toplanma özgürlüğünün hukuki değil, tarihi boyutunu ele almak istiyorum. Özellikle de toplanma özgürlüğünün Türkiye açısından kısa tarihçesinin üzerinde durmak istiyorum. Çünkü bu tarihçe önemlidir. Özgürlüğün nereden geldiği, nereye doğru gittiği ve gidiyor olduğu, diğer konuşmacı değerli meslektaşlarımca ele alınacaktır, ben ise bu özgürlüğün kökeni üzerine konuşmak istiyorum.

Öncelikle bu özgürlüğün politik bir çerçeveye sahip olduğunu belirtmekle başlamak gerekir. Toplanma özgürlüğü yeni bir özgürlük değil. Her ne kadar köklü ve arka planı çok gerilerde olan bir özgürlük olsa da, Avrupa'nın aksine Türkiye'de, iktidarda bulunanların sempati ile yaklaştığı bir özgürlük olmamıştır. Diğer temel hak ve özgürlüklere nispeten, bozguncu, anarşist, kaos üreten yani militan yönü daha fazla olan (ki

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, tolgasirin@gmail.com.

aslında bütün hak ve özgürlüklerin özünde bir yönüyle devlete karşı bir yön illaki bulunmaktadır) dolayısıyla en basit ifade ile “daha fazla alerji duyulan” bir özgürlüktür. “Alerji” ifadesi önemli. Zira özellikle milli irade metaforuna sık başvuranların bu özgürlüğe dönük bir alerjisinin olduğunu görmekteyiz.

Oy dışında çok sayıda siyasal katılım aracı bulunmaktadır. İfade özgürlüğü, basın özgürlüğü veya toplanma özgürlüğü gibi özgürlükler daha doğrudan bir siyasal katılım biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü oy verdiğinizde, oy verdiğiniz kişilerin beş yıl boyunca ne yapacağını çok iyi bilemeyebilirsiniz; oyun dolaylı bir yönü bulunmaktadır. Ama o 5 yıllık süreçte oy vermiş olduğunuz kişi veya partiyi beğenmezseniz, bu itirazınızı “tekil” olarak ifade özgürlüğü ile, “toplular” olarak toplanma özgürlüğü ile ya da kurumsallaşmış biçimiyle “örgütlenme özgürlüğü” yolu ile, ilgili makamlara karşı yönlendirebilirsiniz. İtirazlar demokrasilerde önemlidir; çünkü irade açıklaması – milli irade metaforunun soyutluğunun aksine – sadece oy verme yoluyla gerçekleşmez; siyasal katılım hakları diye ifade edilen örgütlenme, toplama, ifade özgürlüğü vasıtasıyla da tezahür eder. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nde yani İHAS’ta bunlar demokratik toplum düzeni hakları olarak ifade edilir.

Günümüzde, özellikle *Judith Butler* ve bu konuyu onunla beraber tartışan ve kendilerini “ilerici siyaset”; *progressive politic/progressive movement in politics* taraftarı olarak kabul eden araştırmacılar, hakkın özneleri açısından demokrasinin öz anlamına en uygun olan özgürlüğün, performatif bir durumun varlığı söz konusu olduğu için, toplanma özgürlüğü olduğunu ileri sürmektedirler.¹ Kişi kendi bedeni ile arzı endam etmekte ve kendini görünür kılmakta, diğer kişilerle bir araya gelerek aslında bedenler arası bir temas yaratmaktadır. Derslerin uzaktan yapılmasının ne kadar verimli olduğunu bizatihi deneyimleme imkânı bulduğumuz bu pandemi döneminde, performatif durumun varlığının önemini tam da şu anda kavramaya çalışmaktayız. Dolayısıyla, toplanma özgürlüğünde

¹ Bu hususa dair bkz. Judith Butler, **Notes Toward a Performative Theory of Assembly**, Cambridge;Massachusetts;London:Harvard University Press, 2015, s. 156 vd; Özellikle bkz. Judith Butler, **Excitable Speech: A Politics of the Performative**, Newyork; London:Routledge, 1997.

katılımın bedensel/fiziksel olarak yani performatif bir edim olarak ortaya konması, demokrasinin Antik Yunan'daki öz anlamına en yakın hâli olarak değerlendirilmektedir. Bu özgürlük, özellikle de *Kelsen*'den *Schumpeter*'e kadar, "milli iradenin" gerçek olmadığı ve bir "mit" olduğu yaklaşımını benimseyen düşünürlerde, demokrasiye bakış açısı karşısında daha da önemli hâle gelmektedir. İradeyi ortaya koyma biçimi itibariyle toplanma özgürlüğünü, "bedenler-arasılığın" en net biçimde ortaya konulduğu özgürlük olarak kabul etmek gerekmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri (Amerika) Yüksek Mahkemesi ise toplanma özgürlüğünü, "kamu forumu" öğretisine ve mülkiyet hakkına dayanarak gerekçelendirmektedir.² Bu ülkede, özel mülkiyet dışında kalan ve en geniş anlamıyla kamusal alan olarak ifade edebileceğimiz tüm mekânların, toplumun ortak malı olduğu ve bireylerin bu alanlarda diledikleri şekilde hareket edebilecekleri kabul edilmektedir.³ Bireyler, bu kamusal alanlarda istediklerini ifade edebilir; istedikleri gibi toplanabilirler. Bu kamusal alanlarda bireylerin, herhangi bir kaos yaşanmaması için bazı temsilci ve benzeri kimselere, yedieminmişçesine bazı yetkiler verdiği kabul edilmektedir. Ancak bu, kamusal alanın mülkiyet hakkının devredildiği anlamına gelmez. Bahsettiğimiz kamusal alanların, örneğin caddeler ve sokakların mülkiyeti, devlet kurumları veya kamu makamlarına değil, halka aittir. Kamu makamlarının durumu yediemin olmaktan ibarettir. Mülkiyetin sahibi, o özgürlüğü gerçekleştirecek olan halktır. Halk kendisini tekil veya toplu olarak ortaya koyabilecek durumdadır. Görüldüğü üzere Amerikan Yüksek Mahkemesi, bu özgürlüğü, halkın mülkiyet ilişkisi üzerinden gerekçelendirilmektedir. İspanyol Anayasa Mahkemesi ise daha ilerici bir bakış açısı ile sadece meydanların değil, cadde ve sokakların da demokratik bir toplumda birer siyasal katılım alanı olduğunu kabul etmektedir. Bu anlayış, Antik Yunan'daki "agoraya" ilişkin yapılan tanımlamalar ile de uyumaktadır.

Türk hukukunda bu özgürlüğün kökenlerine ve anayasal gelişimine baktığımızda, Genç Osmanlılar ve daha sonra Genç Türkler ve ardından

² Tolga Şirin, *Türkiye'de Düşüncenin Tutsaklığı-2 İfade Özgürlüğünün Yeşili*, İstanbul: Tekin, 2021, s. 89-91.

³ Şirin, *Türkiye'de Düşünce*, s. 91.

İttihat ve Terakki geleneğinin modern anlamıyla bu özgürlüğü ilk kez dile getirenler olduğunu görüyoruz. Öte yandan son yıllarda yalnızca, İttihat ve Terakki'nin içinden 1912'den sonra doğan Pan-turancı kliklerin bu mirası sahiplendiği düşünülmektedir. Öyle değildir aslında. Biliyorsunuz Genç Osmanlılar ve daha sonra oluşan Genç Türkler içinde çok farklı siyasi eğilimler vardır. Örneğin "İştirakçılar" ve "ademimerkeziyetçi liberaller" vardır. Prens Sabahaddin'inden tutun, İştirakçi Hilmilere kadar uzanan çok farklı geniş bir skaladan bahsediyorum. Bu oluşumların ortak noktası özellikle, 1876 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden hemen sonra, Anayasa'ya karşı dönemin Padişahı'nın yaptığı "darbeye" tepki göstermeleridir. Burada bunun ismini neden darbe olarak koymak gerektiğini ise açıklamam gerekir çünkü milli irade metaforuna çok sık başvuranlar, çelişkili bir şekilde bu darbeyi görmezlikten geliyor. Aslında o dönem parlamentonun kapısına bir yerde kilit vuruldu. Bu nedenle otuz yıllık bu istibdat döneminde, 1876 Anayasası'na yönelmiş bir tür darbenin varlığından söz edebiliriz. Nitekim özellikle 1900'lü yılların başında o darbeye karşı çıkanlar, bugünlerde tekrar popülerleşen bir slogan yarattılar: "Kahrolsun İstibdat, Yaşasın Hürriyet!" Bu slogan önemlidir, ilk kullanıldığı zaman da önemliydi. Bu sloganı atanlar aynı zamanda "1908 Devrimi" dediğimiz devrimin de özneleriydiler. Bu farklı özneler arasında; İttihat ve Terakki'yi, Selanik Federasyonu'nu, Taşnak Partisi'ni ve Rum cemiyetlerini sayabiliriz. Bu farklı öznelerin ortak yönü, o dönem sokaklara çıkmaları, gösteriler yapmaları ve protestolar ortaya koymalarıdır. Ardından gelen dönemde ise meşhur Erzurum postane işgalleri, Manastır mitingleri, Selanik mitingleri ya da büyük Sultanahmet mitingi yine örnek gösterilebilir.

Sonuç olarak Türkiye'nin ilk anayasal devrimi gerçekleşirken, bu özgürlük merkezi roldeydi. Ancak kolluk kuvvetlerinin o dönem bu özgürlüğe sıcak yaklaşmadığını ifade edebiliriz. Bu hakkın kullanıldığı zamanlarda, hak özneleri üzerinde baskıların kurulduğu ve öznelerin çeşitli yasaklarla karşılaştığını biliyoruz. İşte bu nedendir ki, 1908'den bir yıl sonra gerçekleşen anayasa değişikliği ile toplanma özgürlüğü 1876 Anayasal sistemine dâhil edilmiş oldu. Bu noktada çok önemli bir hususun altını çizmek gerekir; toplanma özgürlüğüne ilişkin hükümler

düzenlenirken, büyük ölçüde Belçika ve aynı zamanda Fransız mevzuatından ilham alınmıştı.⁴ Bu hak için, “önceden izin almaksızın” kaydını koydular. Bunu bilerek ve isteyerek tercih ettiler. 1908 devriminden önceki deneyimlere dayanarak, hakkın kullanılmasının önceden izin alma şartına bağlanmasının keyfiliğe yol açabileceğini düşündüler. Dolayısıyla bizim Anayasa’mızda da koruma altına alınmış olan bu hükmün özünde, İçtimaât-ı Umumiye Kanunu’nun 120. maddesindeki “Osmanlı Anayasası’nın özel yasasına uygun olmak koşulu ile Osmanlılar toplanma hakkına sahiptir” ifadesi yer almaktadır. Hatta önceden izin almaya gerek olunmadığı yönündeki hükmün arka planında Fransız Devrimi geleneğinin yer aldığını belirteyim.⁵ Bu hüküm hazırlanırken esasında Fransız toplanma kanunundan esinlenilmiş ve bu esinti, Belçika mevzuatıyla sentezlenmiş. Bunlar sürpriz olmasa gerek. Zira 1908 devrimcilerinin kendilerini *Robespierre* ve *Danton* gibi Fransız devrimcilerine çok yakın hissettiklerini, onlara karşı bir sempatilerinin olduğunu, onları sürekli izlediklerini biliyoruz.

Öte yandan bu özgürlük, kâğıt üzerindeki hâliyle uygulanmadı. Özellikle 1912’den sonra özgürlük rüzgârının terse döndüğünü ve ülkede bir otoriterleşme eğiliminin baş gösterdiğini belirteyim. Bu, Türkiye’nin en kadim meselelerinden biridir. Az önce bahsettiğim gibi özgürlük iddiası ile gelen, bir yerden sonra tam tersi bir şekilde kendi otoritesini kurar. Özgürlükçü bir söylemle ve bu çerçevede anayasal bir projeye gelen İttihat ve Terakki, özellikle 1912’den sonra; özellikle de Ermenilerle yol ayrımına girmesinden itibaren, gittikçe bambaşka bir yere doğru kaydı. Ancak sonuç itibarıyla bu hareketin arka planında Fransız Devrimi’nden gelen bir damar vardı. Bu damar, toplanma özgürlüğü pratiğinin, deneyiminin kazanılması anlamına geliyordu. Nitekim uygulamada da bunun yansımalarını görüyoruz. Örneğin çok ilginçtir 1919’da; İstanbul’un işgal edildiği zaman, Fatih’te, Kadıköy’de, Üsküdar’daki Doğancılar Parkı’nda

⁴ Özgürlüğün; Fransa, Belçika ve Osmanlı’daki gelişim çizgisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Tolga Şirin, **30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı**, İstanbul: On İki Levha, 2013, s. 4-5.

⁵ Ömer Anayurt, **Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti**, İstanbul: Kazancı, 1998, s. 104 vd.

yapılan mitingler, tarihimizdeki ilk kadın mitingleri yani münhasıran kadınların toplandığı ilk mitingler olarak kayıtlarda geçer.

Daha büyük çaplı mitinglerin yapıldığını da biliyoruz. Bu geleneğin sonradan öğrenilmiş bir gelenek olmadığını vurgulamaya çalışıyorum. İşgal karşıtı protesto mitinglerini örnek gösterebiliriz bu geleneğe. Bu mitinglerden önce, 1908 tarihli meşhur Yıldız yürüyüşünden tutun da Balkan topraklarında yapılan Manastır ve Selanik'te gerçekleştirilen mitingler var. Burada Balkanlardaki kültür devreye giriyor ve aslında bizde de aynı kültürün var olduğunu görüyoruz. İstanbul'un işgaline karşı bizatihi İstanbul'da yapılan mitinglerin yanı sıra 1910'lardan sonraki kadın hareketlerinin etkileriyle yine işgale karşı düzenlenen kadın mitinglerinin altını çizmek isterim. İşgal güçlerinin kadınlara tutumunu konu edinen protestoların varlığını da biliyoruz.

Cumhuriyetin ilanından sonra, özellikle tek parti yönetimi döneminde, bu özgürlüklerin gelgitli bir şekilde kullanıldığını ifade edeyim. 1 Mayısların kutlanması, meşhur "beş paralık adamlar" eylemlerinin varlığı ya da Beyazıt Kampüsü'ndeki öğrenci eylemleri örnek olarak sayılabilir. Bu aşamada belirtmem gerekir ki, tek parti yönetiminden çıkışta büyük özgürlük iddialarıyla gelen Demokrat Parti, 50'lilerde tam olarak pozisyonunu koymuş değildi. Nitekim o dönemde Aziz Nesin'den tutun da Mehmet Ali Aybarlara kadar çok sayıda sol tandanslı ismin Demokrat Parti'ye yakın olduğunu biliyoruz. Tek parti yönetiminden çıkışta, 1908 devrimine benzer bir şekilde, farklı öznelerin özgürlük ve anayasal talepleriyle, bir özgürlük havası ile gelmişti. Fakat rüzgâr, 1912'deki hızlı dönüşe benzer şekilde özellikle 55'ten sonra tersine dönmüştür. Dönüşüm 55-56 gibi daha da artmış ve bu yıllardan sonraki eylem tarzı; özellikle polislin toplanma özgürlüğüne yönelik tutumu gitgide sertleşmiştir.

50'lerin ikinci yarısından itibaren, bazı öğrenci eylemlerinin başladığına tanık oluyoruz. Öte yandan bu eylemler Demokrat Parti yönetimi tarafından hiç de hoş karşılanmadı. Yine bu dönemde, öğretim üyelerinin meslekten çıkarılması, basın özgürlüğüne dönük baskılar, toplanma özgürlüğü özelinde öğrenci hareketlerine yönelik tutum ve aynı zamanda laikliğe ilişkin yaklaşım, günümüzdekilerle karşılaştırılabilecek bazı

yönler taşıyor. Bahsettiğim gibi gösteri yürüyüşüne özgü çok saldırgan bir tutum ortaya konuldu. 50'lerin sonuna yaklaştığımızda ise bu hak açısından simgesel bir örnekten bahsetmek isterim. İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü'nde *Turan Emeksiz* isimli öğrencinin öldürülmesi, dönemin simge olaylarından biridir. Genç kuşak dinler mi bilmiyorum; benim kuşağım daha fazla dinlerdi: *Ahmet Kaya*'nın, *Fuat Saka*'nın ve *Yeni Türkü*'nün *Turan Emeksiz* için bestelediği şarkılar vardır. Yine *Enver Gökçe*'nin ve *Nâzım Hikmet*'in, *Turan Emeksiz*'e gönderme yapan şiirleri vardır. *Nazım Hikmet*inki şöyle başlar:

“Bir ölü yatıyor
on dokuz yaşında bir delikanlı
gündüzleri güneşte
geceleri yıldızların altında
İstanbul'da, Beyazıt Meydanı'nda.”

Öğrenci hareketlerine yönelik o dönemki saldırgan tutum, *Turan Emeksiz* olayı ile simgeselleşmiştir. Malatyalı, genç; 18-19 yaşlarında, Orman Fakültesi öğrencisi *Turan Emeksiz*, silah kurşunları ile öldürülmüştür. Hatta o dönemi simgeleyen bu olay günümüzdeki *Ali İsmail Korkmaz* vakasına biraz benzemektedir. Yine o dönem öğretim üyelerinin yerlerde sürüklenmesi ki bu örnekte idare hukuku Hocamız Sıddık Sami Onar'ı anmak gerek, üniversite özerkliği bağlamındaki tartışmalar açısından önemlidir. Bu örnekleri vermemin bir anlamı var: 27 Mayıs'tan sonra toplanan Mecliste bu konuların çokça konuşulduğunu ve tartışıldığını görüyoruz. Hatta 1961 Anayasası yazılırken hazırlanan ilk taslak metinde, “önceden izin almama” kaydını koymayı düşünmüyorlar. Ancak sonrasında, 50 sonrası dönemde Demokrat Parti'nin tutumunu, *Turan Emeksiz* olayını hatırlıyorlar. Kurucu Meclis toplantılarında; “bizim bu deneyimden öğrenmemiz gereken bir şey var, kaldı ki 1908'den bu yana bir ders alınmış, üstelik Demokratik Parti'nin otoriter eğilimlerini de deneyimlemiş, dolayısıyla buna karşı olduğunu iddia eden isimler olarak, bu kaydı koymamamız yanlış olur” şeklinde bir tartışma yürütülmüş. Sonuç olarak, hem tarihsel süreçte kazanılan gelenek hem de 50'lerde yaşanmış olan deneyim neticesinde, hem Anayasa'da hem de Kanun'da bu kaydın açıkça konulması tercih edildi. Ayrıca tutanaklardan anlaşıldığı

üzere, “silahsız ve saldırısız topluluklara ateş açılmaz” şeklinde bir hüküm de konmak istenmiş. Ancak bu sefer de ifade “hiçbir şekilde silah kullanılamaz” yönünde anlaşılabilir diye bu kayıttan vazgeçiliyor. Hazırlık çalışmalarında bu noktalar üzerinde oldukça tartışılmış.⁶

61 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle, Anayasa'nın getirdiği özgürlüklerin çok yaygın kullanıldığını, dünyadaki gelişmelerle paralel biçimde bizdeki 68 kuşağının bu özgürlüğü çokça sahiplendiğini biliyorsunuz. Aynı sahiplenışı, 70'li yıllardaki işçi eylemleriyle de görüyoruz. Nitekim özellikle “15-16 Haziran” eylemleriyle tırmanışa geçmiş bu hakkın kullanımı. Bu durum 80'lere kadar böyle devam ediyor. Tabii bundan bir rahatsızlık da duyuluyor. Nitekim 12 Eylül rejiminin, bu özgürlüğü kısıtlama ve kayıtlama yönünde bir eğilimi oluyor. Bu eğilim, 1961 Anayasası döneminde anayasadaki özgürlük anlayışı kastedilerek söylenen, “bu elbise bize büyük geldi” savlarından da tespit edilebilir. Önce “12 Mart” daha sonra “12 Eylül” böyle bir iddia ile gelmişti. Böyle bir iddiayı sahiplenenlerin toplanma özgürlüğüne daha alerjiyle yaklaşmasının olası olacağını tahmin edebiliriz. Bu anlayış, anayasaya da yansımıştır. Ancak bakınız, 1908'de atılan tohum; önceden izin almama kaydı, 1982 Anayasası'nda hâlâ koruma altındadır. Çünkü bu kazanımı anayasadan çıkarmak kolay değil. Buna Fransız ekolü “hak ve özgürlüklerin geriye götürülmesi yasağı” ismini verir. Mesela anayasada bir özgürlüğü genişlettiğinizde ya da bir güvenceyi artık anayasaya koyduğunuzda artık ondan geri dönmeyezsiniz. *İbrahim Kaboğlu* bu kıstastan sıklıkla bahseder. Hatta 2007'de *Ergun Özbudun*'un hazırladığı anayasa taslağında,⁷ sosyal hakların ve çevre hakkının çıkarılmış olması nedeniyle bu kıstas yeniden gündeme gelmişti. “Biz bu eşığı aştık, neden bundan vazgeçelim, yeni özgürlükler getiriyorsak tamam, ama var olan özgürlükleri kaldırmayalım”, denmişti. Bu anlamda toplanma özgürlüğü hakkı açısından da bir kazanım varsa, bundan geri adım atmak bu kıstası tartışmalı duruma getirir. Dolayısıyla

⁶ Kazım Öztürk, **İzahlı, Gereççeli Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, C. II, Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1966, s. 1590-1605.

⁷ Söz konusu taslak hakkında daha fazla bilgi için bkz. Serap Yazıcı, **Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye: Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine**, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

önceden izin almama kaydı Anayasa’da korundu ancak bu kaydın yanına şöyle bir hüküm koydular (Anayasa’nın 34/4. maddesi):

“Kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya millî güvenlik gereklerinin ihlâl edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yoketme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Kanunun, aynı sebeplere dayalı olarak bir il’e bağlı ilçelerde bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını öngördüğü hallerde bu süre üç ayı geçemez.”

Bunun dışında; dernek, vakıf, sendikalar için de kendi kuruluş amaçları dışında gösteri yasağı getirilmişti yeni anayasada. Bu yasaklar, 12 Eylül rejiminin getirdiği yasaklardır.⁸ Bu haklar için de önceden izin alma kaydı yok ancak belirli durumların varlığı hâlinde yasaklar devreye giriyor. Bu yasakları koyarken hazırlık çalışmalarından da görüleceği üzere bir de süre kaydı konulmuştu, ancak sonrasında “abartıya kaçmayalım, hüküm suiistimal edilebilir”, dendi ve hüküm bu şekliyle kaldı.

2001 yılında yapılan reformla ki bu reform bence Cumhuriyet tarihinin en önemli anayasa reformlarından birisidir, Anayasa’nın 34/4. maddesindeki yasak kaldırıldı. Günümüzde hâlâ “darbe anayasası” olarak adlandırılrsa da, Anayasa’nın bu niteliğinin değiştirilmesi için yapılmıştı bu reform. 2001 değişikliği çok önemlidir, çünkü günümüzde uygulamada sanki bu değişiklik yapılmamışçasına; 34. maddedeki yasak hâlâ varmışçasına hareket ediliyor. Bunu valiliklerin almış olduğu tedbirlerden görüyoruz; hak fiilen yasaklanıyor. Covid-19 sağlık krizi öncesinde de durum böyleydi. Bu durumda şu soru meşru hâle geliyor: 2001’deki değişiklikle 4. fıkranın ilga edilmiş olmasının ne anlamı var?

Anayasa hukukunda, teleolojik yani amaçsal ve tarihsel yorumun birleştiği noktada şöyle bir yorum yapılır: Bir hükmün ne anlama geldiği araştırılırken, o hükmün öncesine ve sonrasına da bakmanız gerekir. Bir başka ifadeyle bir hükmün hangi amaçla “var olduğu” hususu dikkate alınır ama bazen bir hükmün neden “yok olduğuna” dair de teleolojik yorum

⁸ Özgürlüğün, 1982 Anayasası’nın ilk kabul edildiği yıllardaki uygulaması için bkz. Bülent Tanör, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, 3. Basım, BDS Yayınları, 1994, s. 109.

yapmak mümkündür ki Amerikan Yüksek Mahkemesi çokça yapar bunu. Özellikle köleliğin kaldırılmasından sonraki dönemde Yüksek Mahkeme Anayasa'daki hükümleri yorumlarken, birçok hükmü artık köleliğin kaldırılmış olması; kölelik uygulamasının yokluğu ile birlikte yorumladı ve “eşitlik ilkesi bağlamında anayasal hükümleri gözden geçirmeliyiz”, dedi. Yargıç Frankfurter'in ifadesiyle bu yorum “yaşayan anayasa” öğretisidir. Sonuç olarak dinamik yorum bizi bu sonuca ulaştırıyor. Zaten diğer yorum biçimleri de örneğin lafzi yorum ve sistematik yorum da bizi aynı sonuca ulaştırıyor yani Anayasa'nın 34. maddesinin, toplanma özgürlüğü açısından bir yasak öngörmediği sonucuna...

Toplanma özgürlüğü ile ilgili bir diğer önemli husus, madde metninde yer alan “bildirim” yükümlülüğünün, “izin” yükümlülüğümüştü gibi algılanması. Örneğin kronik biçimde basında “izinsiz gösteri yapıldı”, ifadesine rastlıyoruz. Oysa Anayasa'mıza göre gösteri zaten izinsiz yapılır. Eğer izinle yapılıyorsa ortada anayasaya aykırı bir iş var demektir.

Hazır öğrenci arkadaşlarımız da buradayken, Yüksek Öğretim Kurumu Öğrenci Disiplin Yönetmeliği'ndeki⁹ konuyla alakalı noktalara değinmek isterim. Yönetmelik'in 6/1(f). maddesine göre, öğrencilerin izin almaksızın toplantı düzenlemesinin sonucu, bir haftadan bir aya kadar uzaklaştırma cezasını gerektirmektedir. Bu hüküm, açıkça anayasaya aykırıdır. Çünkü anayasanın lafzı çok net. Bu hükmün defalarca kez kaldırılmak istendiğini de belirteyim.

Bahsettiğim gibi toplanma özgürlüğünde iznin, bildirim gibi algılanması bizdeki en kronik sorunlardan biridir. Sunumumu, Strazburg kararlarından¹⁰ da yararlanarak, Türkiye'yi ilgilendiren altı önemli kronik sorunu tespit ederek tamamlıyorum.

Bir: Barışçıl bir gösteriye, sadece bazı kanuni prosedürlere uyulmadığı için, müdahale edilmez. Bilindiği gibi kanuni prosedürler uzun ve sırf bunlara uyulmuyor diye otomatikman bu hakka müdahale ediyorsanız,

⁹ RG 18.08.2012, no 28388.

¹⁰ Osman Doğru ve Tolga Şirin, “İHAM ve AYM Kararları Işığında Türkiye'de Hukuk Sisteminin Etkililiği”, Haluk İnanıcı (Der.), **Türkiye'de Hukuku Yeniden Düşünmek** (içinde), İstanbul: İletişim, 2015, s. 43-70.

burada bir sorun var demektir. Hatta toplantı öncesinde bildirim yükümlülüğü bile yerine getirilmemiş olabilir. Ama sırf bu eksiklik nedeniyle gösteriye müdahale olmaz.

İki: Gösteri bir noktada barışçıl olmaktan çıksa bile toplantıya topyekûn bir müdahale olmamalı. Barışçıl olan ile barışçıl olmayanı ayırabiliyorsanız ayırmalısınız. Toplantı esnasında beş kişi şiddete başvurdu diye bu, toplantıyı şiddet içeren bir toplantı hâline getirmez. Bunun örneğini 1 Mayıs gösterilerinde görüyoruz: Gösteri esnasında olay çıkaran bir grup var ancak bu olay bütün bir gösteri alanına sirayet etmemiş. Dolayısıyla gösterinin tamamını lağvedemeyiz.

Üç: Gösteri kanuni ve barışçıl olmasa bile bu, şiddet kullanması için kolluk güçlerine açık çek vermez. Strazburg içtihatlarına göre polis ölçülü hareket etmeli. Çünkü sinek balyoz ile ezilmez.

Dört: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesine (İHAM; Mahkeme) göre göstericilere uygulanan ölçüsüz şiddet, Türkiye’de işkence düzeyine ulaşmıştır. Sözleşme’nin 3. maddesinden yola çıkarak bu belirlemeleri yapıyor. Aslında şunu söyleyebiliriz; eskiden işkence kapalı kapılar ardında yapılırdı, şimdi “sokağa düşmüş durumda”, demiş oluyor Mahkeme.

Beş: İHAM biber gazı kullanımını konusunda bir yapısal sorun belirlemesi yaptı. “Türkiye’de bununla ilgili mevzuat açığı var”, dedi. Buna göre, *quality of law*; kanunun kalitesi unsuru yok. Mevzuat net değil. Biber gazını, kim nerede, ne zaman, nasıl, ne ölçüde kullanacak ve hangi biber gazı kullanılacak; belirsiz.

Son olarak toplanma özgürlüğü Türkiye’de münferit bir sorun olmaksansa, yapısal bir sorun hâline gelmiştir dedi Mahkeme. Türkiye ile ilgili verdiği en son kararlarda, ki biz buna “46. madde kararı” diyoruz, normal ve sıradan bir ihlal tespitinde bulunmadı; vakayı münferit bir ihlal olarak nitelendirmede. “Yapısal sorun” nitelendirmesi bir ülke için utanç verici bir şeydir, “bu ülkede özgürlüğe saygı yoktur”, demek aslında.

Sonuç olarak bu altı önemli basamak, toplanma özgürlüğü açısından temel gündemi oluşturuyor. Ben konuşmamı burada sonlandırıyorum. Çok teşekkür ediyorum, sabırla dinlediğiniz için.

Koray Kaplıca:

Biz teşekkür ediyoruz Hocam, çok sağ olun. Çok besleyici bir konuşma oldu. Mert Hocam sıra sizde, buyurun.